

L O F
D E R
C H I R U R G I E,
Ofte Gespreck over de weerdigheyt, oudtheyt,
en nootfakelijckheyt van de
H E E L - K O N S T E.

L O F der H E E L - K O N S T E,

Eertijds uytgegeven, en hier nu gepast tot

V O O R - R E D E N.

DE wijle de tijde van ons leven kort, en de Konste daer-en-tegen lang is, gelijk *Hippocrates* seer wel geseyt heeft, in 't beginsel van sijn Kort-boondige Spreucken: soo en is niet sonder reden van den selven Prince der Genees-meesters, alder-eerst de Medicijne, ofte Genees-konste ghescheyden van de Philosophie, ofte het ondersoek der wijsheyt, daerfe voor sijnen tijde vast aen verknocht plagh te weien. Want de Genees-konste is langen tijt voor een deel van de wijsgerigheyt gehouden geweest, en oock alleen by de Philosophen, ofte Wijsen geoefent geworden: alsoo die gene op deselve meeltacht namen, die de sterckte van haer lichamen door veel ondersoek, en waken verzwackt hadden. Soo lesen wy van verscheide Wijsen, die haer grondelijck op de Genees-konste verstaen hebben: onder welke de vermaertste waren *Pythagoras*, *Empedocles*, en *Democritus*. De leerlingh van desen laetsten (gelijck van sommige geloofst wert) *Hippocrates* is de eerste geweest, als wy nu geseyd hebben, die de oefeninge der Genees-konste van de wijsgerigheyt, en het ondersoek van de verborgenheyt der naturen, afgesondert heeft. Na sijnen tijde, als de Konste seer toenam, den oegst

(B)

veel was, en seer vermenighvuldighden, is de Genees-konste selve noch in drie deelen gesplitst, een dat door maniere van leven, een dat door geneesmiddelen, en een dat door de handt geneest. En het gene, dat te voren al-te-samen de Medicijns, ofte Genees-meesters alleen plachten uyt te voeren, is op die tijdt, om soo veel te beter elck befonder waer te nemen, verdeelt geworden. Soo seyde de Wijseman: *Mijn kinds, en steek u niet in veelderley handel; want soo ghy menigerley voorneemt, soo sult ghy geen voordeel doen*. En daer van is ons gemeen spreecck-woort: *Twaelf ambachten, derbien ongelucken*. Maer gelijk de Medicijne, en Philosophie van malkanderen ghescheyden zijnde, evenwel susters (gelijckse den Oudt-vader *Terentianus* noemt) moeten blijven: soo en kan oock de Medicijne, ofte Genees-konste gantsch niet bestaen sonder volkomen kennisse en wetenschap van de Chirurgie, ofte Heel-konste. Ja men siet noch verscheide Genees-meesters, insonderheyt in Italyen, de Heel-konste beneffens de Geneeskonste met groot lof oefenen: onder dewelke wel de voornaemste onlangs geweest is *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente*, Professor te *Padua*, en na hem *Fabritius Baroleius*, Professor te *Bononien*, die ick in sware en schrickelijcke arbeiden het werck van de Vroevrouwen geluckelijck heb sien uytvoeren; hooft-wonden, daer de hersenen bloot lagen, konstigh sien heelen, en diergelijcke andere wercken, (waer van sijn de voornaemste beschreven hebben) met de handen losselijck uytvoeren, volgende het exempel van ons aller meester *Hippocrates*, die

(C)

I. V. BEVERWYCKS

die de hoof-wonden selve niet alleen en heeft genezen, maer oock om de nakomelingen sulcks te leeren, de maniere van genezen en heelen in een boeck haer nagelaten. Van den selven grooten Genees-meester hebben wy noch veel andere schriften de Heel-Konste betreffende; over welke na ses hondert jaren by den voortreffelijcken *Galenus* geschreven is, die oock in sijn jonckheyde de Heel-Konste, gelijk hy selve getuyght, met sijn handen plagh te doen: tot dat hy in de Genees-konste te veel wercks krijgende, het Verband aen andere, die daer alleen haer werk van maken, overgaf. Maer door de banck is al van *Hippocrates* tijden af de Heel en Genees-konste by befondere luyden bedient. En *Hippocrates* stelt in den eedt van de Genees-meesters, dat sy haer het Steensnijden niet en sullen onderwinden: maer tot sulcks de Operateurs, die daer in ervaren zijn, plaets geven.

Gelijk dan de Medicijne, of Genees-konste onder alle andere Konsten voor de edelste en treffelijckste van alle tijden is geacht geweest, en dat oock, om dit uytmyten boven andere, hare Konstenaers in onse tale met den gemeenen naem van Doctoren alleen beteeckent werden, daer wy de andere met onderscheyt van hare wetenschap, Doctoren in de Godtheyt, Rechten, en so voorts gemeenlijck plegente noemen: soo is mede van alle oudtheyt en geheugenis de Chirurgie, ofte Heel-konste, een voornamelijck deel der Medicijne, onder alle Konsten, die met de handt uytgevoert werden, seer geacht en gepresen, en heeft daerom oock den gemeenen naem tot eygen gemaecte. Want Chirurgie en is in 't Griecx niet anders geseyt als Hantwerck. En van gelijcken, als men hier te lande enckelijck een Meester noemt, soo verstaet men een Chirurgijn: het welck tot Advocaten, en andere niet uytgestreckt en wert. Ja sels de naem van Medicijn is by de Romeynsche Rechts-geleerden aen de Chirurgijns gegeven, gelijk by *Paulus lib. 3. Sent. en 5. Titul. 33.* Als oock by *Ulpian. lib. 4. in fin. D. ad Leg. Cornel. de Sicar.* Item, in *L. qua actione 7. §. ult. D. ad Leg. Aquil.* En by de Griecken vintmen meerder den naem van *Iatros*, dat is Medicijn, omeen Chirurgijn te beteycken, als het eygen woort *Cheirurgos*, dat is, Chirurgijn. Soo heeft *Hippocrates* in sijn boeck van d'oude Genees-konste, de gene die ontleden, gebroken, en gequetsten genafen, *Iatrous*, ofte Medicijns genoemd. Welck woort in deselfde beteyckeningh gebruyckt wert by *Homerus* in de Verssen, die hy tot lof van de Heel-meesters geschreven heeft, en wy hier na sullen by-brengen.

Dat nu oock de Chirurgie ofte Heel-konste dese en meerder eere waerdigh is, en met groote reden onder de treffelijckste en edelste Konsten behoort geacht te werden, sulcks sal ick nu gaen bewijzen.

By de oude wijs-gerige, en met namen by *Aristoteles*, werden de Konsten en Wetenschappen insonderheyt geacht en gepresen om twee redenen; ten eersten,

om het Subject, en de stoffe, in dewelcke haer handelinge bestaet; ten anderen, om de vastigheyt en sekerheyt, daer deselve op steunen. By dese twee ken-teeken en sal niet onvoeghlijck het derde, te weten, de Nootsakelijckheyt gedaen werden.

Wat het eerste belangt: het Subject van de Chirurgie is het menschelijcke lichaem, het volmaeckte van alles, dat in de werelt is. Want gelijk de ziele van den Menschen de edelste forme ofte gedaente is van alle de gene, die onder den Hemel zijn, soo is oock haer lichaem 't volmaeckte van alle lichamelijcke dingen: alsoo de woonplaats gemaect is na de weerdigheyt van de gene, die se bewoonen soude. De nature, seyd *Galenus*, heeft aen de Apen, die een malle ziele hebben, een kluchtigh en oubolligh lichaem gegeven: maer aen den Mensche een geheel volmaect lichaem, als 't welcke de redelijcke ziele most ontfangen, en alle hare werckinge bequamelijck uytvoeren. Dese volmaecktheyt bewijzen verscheyde dingen: maer voornamelijck dese drie. Het menschelijcke lichaem is geschapen recht over-endt, met het hoofd en de oogen na den Hemel; gelijk de geestige Poet *Ovidius* leert aerdigh aengewelen heeft, in dese Verssen:

De Bresten altemaal gaen duycken na beneden;

De mensch in tegendeel heeft opprechte leden,

Die siet den Hemel aen, en wat den Hemel giert,

Om dat sijn boogh gemoedt tot in den Hemel swiert.

Daer beneffens is de mensche versien met het aldergematighste lichaem, soo dat het wel te recht voor een mate en regel van andere mach gehouden werden. De lichamen van d'ander Dieren zijn waterachtigh, en aertachtigh, en dien volgende ongematigh, ofte al te kout, te heet, te vochtigh, en te droogh. Het is wel waer, datter onder de menschen gevonden werden, die een Struytse Maegh, ofte een hert van een Leeuw hebben; en sommige die van de gematigheyt zijn van een Hondt, van een Vercken, ofte van een Esel, waer na haer manieren oock trekken: maer de gemeene en rechte gematigheyt van een mensche wert genoegh daer aen gespeurt, dat hy van alle uyerlijcke oorsaken, die wat uytsteken, even gelijk beschadicht wert, dewijl sijn nature gematigh zijnde, van deselfde evenveel afwijckt, en derhalven lichtelijck soo wel van het eene, als van het andere geraeckt en ontfelt wert. Hierenboven isser soo wonderbaerlijcke en konstige over-een-stemminge van alle de leden in 't Menschelijcke lichaem, dat alle ander Konstenaers het selve tot een voor-schrift, voor oogen nemen, om hare werken daarna te maken. Wie isser dan, die niet en moet toestaen, dat een Heelmeester werckt in de edelste stoffe van de werelt? Een Metselaer werckt in steen, een Timmerman in hout, een Smit in yser, wat is dit doch allegader te gelijcken by het menschelijcke lichaem? Ja silver en gout, seer kostelijcke stoffen van de Silver en Goutsmiden, wat hebben die by de leden van ons lichaem?

lichaem? Indien by de oude Konstenaers Apelles, Phidias, Praxiteles een eeuwige en onsterfelijken lof nagelaten is, om datse seer konstelijk alleen de beelden en gelijkenisse van het menschelike lichaem geschildert, en uytgehouden hebben: wat prijs en eere komt dan een Heel-meester toe, die na de konste weet te wercken de gefontheit aen het Menschelijckelighaem selve?

Nu wat het tweede aengaet, daer van *Aristoteles* seyde, dat de Konsten geacht waren, te weten, de Vastigheyt en sekerheyt van de leere: elck een moet bekenen, datter niet sekerder en is, als dat wy met ons oogen sien, en met ons handen tasten. En niet sonder reden schrijft de gemelte *Aristoteles*, dat de wetenschap, die van de Hemelen handelt, wijcken moet voor de gene, die de nature der Dieren aenwijst, om dat deselve veel vaster en sekerder gaet. De Sterrekijkers weten ons heel niet te beschrijven, hoe groot Son, Maen, en andere Sterren zijn, hoe verre sy van malkander, en van d'aerde staen; maer aen de sekerheyt wert by velen getwijffelt. Sy hebben altijd geloof en geleert dat den Hemel beweeghden, en rondts-om de aerde draeyde, en nu wert by de wijste en geleerste met waerschijnelijcke redenen staende gehouden, dat den Hemel stil staet, en de aerde rontsom draeyt. Wie sal ons de rechte waarheyt seggen? want het is te hoog en te verre om te gaen besien. Maer dat een Heel-meester doet dat heeft hy voor sijn oogen, en by de handt. Het gene de Wetten in de eene plaets gebiedt, wert in de ander verboden, en strafbaer geoordeelt. Maer de Wetten van de Heel-konste zijn in alle landen deselfde, al wat uiter lit ofte gebroken is, moet allefins ingeset, al wat gequetst is, moet hier so wel als elders toegeheelt werden. Selver een Geneef-meester, die noch onervaren is, dewijl de Siekten daer hy over gaet, van binnen zijn, en in 't lichaem verborgen, staet dickwils na deselve, gelijk een blinde na het eyt welck den knoddigen Dr. Rabelais oock schijnt te kennen te geven, als hy schrijft, dat Pantagruel, sieck zijnde, pillen innam, waer van den eersten een man met een sackel en lanteerne in hadde, om te sien wat hem van binnen mochte deeren. Maer een Heel-meester kan de gebreken, daer hy over gehaelt wert, sien, voelen, en tasten. Daerbenevens is de uytkomst van de Heelkonste geheel klaer en seker. Als een Siecken genesen is, soo wert dickwils in twijffel getrocken (insonderheydt by de gene, die niet geerne van gelt en scheyden) of het de Middelen gedaen hebben, of de kracht van een goede nature, gelijk *Hippocrates* geseyt heeft, dat de nature is een Meesterche der siekten; maer in gebreken; daer een Heel-meester over gaet, en kanmen sulcx de nature alleen niet toeschrijven. Want geen diepe wonde kan van selfs heelen; geen gebroken been van selfs te samen gevoegt, en dat uiter lidt is van selfs, en sonder de konstige hant van een goet Meester ingeset werden.

(B) 2

Het derde, dat de Konste prijselijck maeckt, is de nootsakelijckheyt. Dese is soo groot in de Heel-Konste, dat de Mensch so haest als hy geboren is, deselve terstont van doen heeft. Want al is 't dat de Vroevrouw de strengh van de navel af-snijt, soo is sulcks evenwel een werck van dese Konste. Maer hoe dickwils sietmen dat in quade en onnatuerlijcke arbeeyden, de handen en het werck-tuygh van een Konstig Heel-meester moeten in 't werck gestelt werden: indienmen de Moeder en het Kint niet beyde jammerlijck wil verloren laten gaen? Na de geboorte verneemt men dickwils, dat de kinderen niet en konnen suygen en trecken, van wegen den Tongh-riem: hier moet al weder den Heel-meester het goede best doen. Den Navel en is niet wel gebonden, de kinderen scheuren door te veel krijten, het Eynde hanght uyt, door te groote vochtigheyt, een vernuft Heel-meester dient'er by te zijn. In 't korte, de Kinderen zijn terstont van haer geboorte af soo veel gebreken onderworpen, datse de Konstige handt van een Heel-meester niet missen en konnen. Wy lesen in het vierde Boeck van den Griekischen Historie-schrijver Herodotus, dat secker volck van Africa hare Kinderen, alse vier jaer out waren, boven op den top, ofte ter zijden van 't hoofd plachten te branden met vette schaeps-wol, om te belleten, datse daer na met geen Catarrhen, ofte Sinckingen soudent gequelt zijn. En Herodotus getuyght deselve het gefontste volck te wesen, dat hy kende: het welck sy dit branden alleen toeschreven. Diergelijcke middelen heb ick oock in Italien met groot voordeel sien gebruycken: en om datmen hier te Lande te kleynzeerigh is, of de Konst soo veel geloof niet en geeft, als oock om dat de Meesters haer spiegelen aen het exempel van den Griekischen meester *Archagaus*, die om het snijden, en af-setten van armen en beenen, eertijds Romen te bang gemaect werde; als mede om datse het napraten van sommige snappers schouwen en ontsien, en daerom sulcke Middelen, die wel voor die tijt wat wreet schijnen te wesen, maer daerna groote hulpe by-brengen, gantschelijck voorby gaen; daerom gebeurt het, datter soo veel kinderen door Stuypkens ellendighlijck uyt het leven geroockt werden, en andere aen verscheyde Siekten, die uyt Sinckingen voortkomen, al de dagen haers levens gaen quellen. En om nu over te slaen de gebreken, die uyt ons eygen lichaem, en van inwendige oorsaken spruyten, wie isser in soo geluckige planeet geboren, die niet somtijds door uytwendige oorsaken, en eenigh ongeluck van buyten, gequetst ofte beschadicht en wert? *Plinius* verhaelt van *Aselepiades*, een vermaert Genees-meester, hoe hy soo veel op sijn konst vertroude, dat hy dorst seggen niet voor een goet Meester gehouden te willen wesen, indien men oyt kost mercken, dat hy met eenige siekten beladen was. En *Plinius* voegter by, dat het oock na sijn seggen uytviel: want tot hoogen ouderdom gekomen zijnde, viel by ongeluck door

(C) 2

van

van de trappen. Daer en was geen salf voor te strijken. Anders die hem al sijn leven sonder sieckte onderhouden hadde, soude nootfakelick, indien de val niet te swaer geweest en was, in Heelmeesters handt gevallen hebben. Diergelijke ongelucken van vallen, quetsen, en so voorts, en kan niemant wel verhoeden, en deselve hangen ons gestadigh over het hoofd. Maer in tijden van oorlog so valter vry wat meer te doen van scheuten, houwen, steken en branden: en also wy hier te lande van onse sellen oorlog noch, Godt betert, geen eynde en sien, soo konnen wy so veel te minder den noodigen dienst van dese Konste ontberen. De Goden selve van de Heydenen, dewijlle haer mede somtijts begaven, daer slagen vielen, en koften haer sonder deselvi-ge niet behelpen. Wy lesen by den Poët *Homerus*, in 't 5. boeck van 't beleg van Troyen, dat Mars, den God van de krijg, die de Troyanen wouden helpen, van den Griekischen Vorst *Diomedes* in sijn onder-buyck (van hoedanige quetsure de Koning van Vranckrijk, *Hendrick de III.* gestorven is) swaerlick gewont werde: en schreeu wende van pijn, niet als een mager vercken, maer als negen ofte thien duyfent mannen te gelijk souden konnen roepen (als de Poët schrijft) evenwel van Peon, een gewoonlick Heel-meester in den Hemel, en van den welcken de Peonyen haren naem heeft, de pijn gestilt, en de wonde toegeheelt werde.

*Maer Peon gingh te werck met sachte Medicijnen,
En dede metter daeds het bitter leet verdwijnen:*

*Dies wert de groote Mars getogen uytten noot;
Want schoon hy was gewonts 't en was niet totter doot.
Door middel van de kunst soo wert het quaet verwonnen,
En soo gelijck de melck te samen komt te ronnen
Wanneer een herders kint den lep daer onder menght;
Soo is 't dat hier de salf het vleesch te samen brenghet.*

De nootfakelickheydt der Heel-konste kan oock volkomentlick bewesen werden uyt haer outheyt, en langhduerigheydt. By alle oudtheyt is van de Chirurgijs, ofte Heel-meesters te lesen. De voorsegger *Moses* verhaelt op het 40. capit. van het boeck der Schep-pinge, dat *Ioseph* sijns Vaders lichaem liet balsemen: het welcke eygentlick het werck is van de Meesters. Nu de Patriarch *Jacob* is al over drie duyfent, en driehondert jaren overleden geweest. En in 't 21. capittel van de Uyttocht beveelt de gemelte Propheet dat de gene, die een ander slaet of quetst, sijn verluym, en het Meester-loon sal betalen. Waer uyt klaerlick blijkt, datter over de drie duyfent jaren Heel-meesters waren: want so lang is 't geleden, dat *Moses* de kinderen Israëls uyt Egypten leyde. De Grieken, welkers gedenck-schrieffen nauwelicx boven de Thebaensche en Troyaensche oorlogen en gaen, houden dat *Ciron Centaurus*, de soon van *Saturnus*, de Heel-konste gevonden heeft, gelijck *Hygimus* schrijft. En daer van is by deselve gebruyckelick de wonde, die quiet om te

genesen zijn, *Chironia* te noemen, als waer toe de konstige hant *Chiron* noodigh is. Sulcke wonden werden oock onder haer *Telephia* geseyt, na eenen *Telephus*, die van een sware quetsure door hulpe van *Achilles* genesen was. Dese *Achilles* is geweest een leerling van den gemelten *Chiron*, een Leermeeester, seyt *Plutarchus*, van de Musijcke, Rechten, en Genees-konste, van de welke hy onder andere oock de laetste geleert heeft, en *Telephus* daer door geheelt met een kruyt van hem gevonden, en daerom na sijnen naem *Sideritis Achillea*, ofte *Achilleon* geheeten; gelijck getuygt wert van *Dioscorides*, *Plinius*, en *Apuleius*. Met desen *Achilles*, de sterckste van de Griekische Pringen, zijn in de belegering van Troyen gekomen beyde de sonen van *Aesculapius* (die onder de Grieken voor den eersten vinder in de Genees-konste gehouden, en na sijn overlijden voor een Godt is ge-eert geweest) *Podalirius* en *Machaon*, twee groote Meesters van macht en konste. Want sy haer Landtslieden met Schepen en Volck, als machtige Pringen, en met haer Vaderlicke konst als ervaren Meesters te hulpe quamen. En al is 't, dat de Poët *Homerus* haer *Ionis*, dat is *Medicijns*, ofte Genees-meesters noemt, soo en seyt hy evenwel nergens, datse in de Pest (die in 't leger was) of in eenige ander soorten van sieckten raet gaven; maer datse alleen in wonden haer handen en wercktuuygh gebruyckten. Waer uyt af te nemen is, seyt *Celsus*, datse dit deel der Medicijne alleen aengenomen hebben, en dat het selve oock het alderoudste is. En gelijck wy elders van de Genees-meesters verhaelt hebben, hoe sy hare konste aen geen vremde over en gaven, maer haer eygene kinderen, als een treffelicke erffenisse, nalieten; soo geschiede sulcx insonderheyt in dit oudste deel, te weten, de Heel-konste, gelijck wy alreede aangewesen hebben in de sonen van *Aesculapius*, en oock blijkt in *Hippocrates*, daer van gekomen zijnde, en wederom in sijn nakomelingen. *Sulex* is oock aengemerckt by den Italiaenschen Poët *Ariosto*, in sijn geestigh boeck van *Orlando furioso*:

*Ervocando à la memoria Parte,
Che in India imparò già di Chirurgia,
Che par che questo studio in quella parte
Nobile è degno di gran laude sia,
Essenza molto riveltar di carne
Che'l padre à figli heriditario il dia
Si dispone operar con succo d'herbe
Chapin manura vita lo riserba.*

Om by de Grieken te blijven, van dewelcke ons niet alleen de Genees-konste, maer alle geleerden haer meeste geleertheyt van daen komt; soo sal ick tot bevesting van haer outheyt by-brenghen, het gene de Poët *Homerus*, die onder haer gehouden wert, als een Fonteyne van alle wijsheyt, on alderhande wetenschap, in sijn versien aenroert, nopende het oeffenen van de Heel-

Heel-
nigh g
byna m
gem
dick
Boeck
Medic
haer se
Hy wa
Vermis
Hy
En
Da
len uyt
geven,
werde
uyt-tre
me Bra
uyt sijn
ve den
uytsnij
schoter
verstaec
ginge
werde
En de
Pijl uyt
den-ge
simpl
Menel
ten is g
schoon
viel, sel
rechten
aerde,
treckt,
scheut
Boeck
om dat
daerna
welck
water
yen: en
wonder
rige des
in sijn
Boeck
tel war
kracht
oock is
Wonde
uytvl
elux, E
sen-hu
konste

Heel-konfte. Dese ouden Schrijver maect feer weynigh gewagh van d'ander Deelen der Mediçijne, en byna niet boven de wetenschap, en't gebruyck van het gemeene Volck; maer van de Chirurgie spreekt hy dickmael, en loffelick. Gelijk by exempel in het 12. Boeck, des belegs van Troyen met dese verssen, die de Mediçijns om het woort *Iatros* allefins, maer qualick haer selven toe-eygenen.

*Hy was een deftygh Man, en boven al geprefen,
Vermits hy konftigh was in Wonden te genesen:
Hy stilde droeve pijn en sné de Pijlen uyt,
En leyder plaesters op van gom en edel kryydt.*

Dat *Homerus* hier een Heelmeester, roemt van Pijlen uyt te snijden, schijnt daer mede willen te kennen geven, dat sulcx niet en kan, ofte en behoort gedaen te werden, als van een ervaren Meester. Want het simpel uyt-trecken van een Pijl, kan elck wel doen, ja de vrome *Brasidas*, gelijk *Plutarchus* verhaelt, trock een Pijl uyt fijn eygen lichaem, en wonde, ja doode met deselve den genen, diefe op hem geworpen hadde: maer het uytfnijden en moet niet gefchieden, als in gevaerlicke schoten, en van een Heelmeester die hem sulcx wel verstaet. Alle Pijlen (seyt *Enstrachius*, in fijn uytlegginge over *Homerus*) en behoeven niet uytgefneeden te werden, maer men kanfe meest wel geheel uyttrecken. En de Poët wijft aen, drierhande maniere van een Pijl uyt de Wonde te krijgen; te weren, van uyt-fnijden, gelijk hy schrijft, dat in *Eurypilo* gedaen is; van simpel uyt-trecken, daer hy in gefchoten is, gelijk in *Menelao*, ofte aen d'ander zijde daer hy doot-gefchoten is, gelijk in *Diomedé*, *Paris*, den vervoerder van de schoone *Helena*, waer over de belegeringe van Troyen viel, schiet in het vermelde Boeck *Diomedem* door fijn rechter voet, en hecht den selven met den pijl aen de aerde, den welken daer na *Ulyffer* van achteren uyt-treect. Sulcx doet *Palagon*, in 't vijfde Boeck, in de scheut van *Sarpedon*. Maer op het eynde van 't 12. Boeck, sijt *Patroclus* een pijl uyt de dye van *Eurypilus*, om dat de schoot door de geheele dye gegaan was; daerna wafcht hy de Wonde af met laeuw water. Het welck mede na de Konft is. Want al is 't, dat het warm water de pijn wel ftilt, fo verweckt het oock het bloeyen; en kout water maect huy verigh, is fcherp in de wonden, en fchadelick aen zenuwachtige en vlietachtige deelen, gelijk *Hippocrates* wel aangemerckt heeft in fijn 18. en 20. Kortbondige Spreuck van het vijfde Boeck. Daerna stroyt hy in de Wond een bittere wortel wat grof geftooten. Want bittere dingen hebben kracht om te fuyveren, op te droogen, en te genesen; oock is grof geftooten bequamer, om dat in versche Wonden het fijn poeder met het bloet lichtelick kan uytvloeyen. De Poët voecht hier noch by, dat *Patroclus*, *Eurypilum* verbondt, hem uyt-ftreckende op Ofsen-huyden; mede volgens de regels van de Heel-konfte, dewelcke leert, dat men den genen die gefcho-

ten is, om yet uyt de Wonde bequamelick te trekken, moet stellen in de eygen postuer, gelijk hy stont doen hy de schoot kreegh.

Dit zy genoeg om te bewijfen, dat van alle ouden tijden de Prinçen Overfte van 't Leger, niet alleen goet verstant van de Heel-konfte en hadden: maer datfe oock selve met haer eygen handen de gequetste verbonden. Wy lesen by den Romeynschen Historyschrijver *Titus Livius*, van *Maffanilla* den Koning van *Numidyen*, dat hy, ten tijde van de tweede oorloge, de welcke die van *Carthago* voerden tegens de Romeynen, verborgen zijnde in een speloncke, de Wonden met sekere genees-kruyden wift te heelen. *Dionysius*, de Koning van *Sigilyen*, heeft de Heel-konfte selver geoeffent, en met fijn eygen handen verbonden, gefneden, gebrant, en alles gedaen, dat de konfte vereyichten, gelijk *Alianus* in het elfde Boeck en Capittel van fijn verscheyden Historyen befehrijft. *Jofina* den Negenden, Koningh van *Schotland*, balling zijnde in *Yerlandt*, hadt, door het veel om-gaen met de Heelmeesters, de Konfte fo wel aengenomen, dat na fiju exempel niemant onder den Adel in *Schotland* en was, die, noch veel hondert jaren daerna, de wonden niet wel en wift te genesen, gelijk *Boethius* in 't tweede, en *Buchananus*, in 't vierde Boeck van haer Schotfche Historye, getuygen.

Vorders en is de Heel-konfte niet alleen bedient geweest by voorname en treffelicke Personagien; maer oock de gene, die te voren van kleyne gelegentheyten waren, zijn door deselve opgekomen, en tot groote Eere en Staet verheven. *Democedes*, by den Koning *Darius* gevangen sittende, na dat hy den Koningh, die ter jacht rijdende, fijn been uyt het lidt fprong, genesen hadde, en werde niet alleen los en vry gelaten, en met vele Gaven vereert, maer selfs oock aen des Konings Tafel gefet, gelijk *Herodorus* in 't breede vermeld. Wat voor een eere sulcks was, kanmen daer uyt afnemen, dat de grootste Heeren van 't Rijk niet en mochten komen in 't gefichte van den Koningh, en by hem niet aen Tafel en faten, als met een kleet tuffchen beyden gespannen. Soo dat onder de *Persianen* niemant fo groote eere aengedaen en werde, als aen desen Meester *Democedes* gefchiet is. En om niet meer van den ouden tijdt te verhalen, *Lodewijck* de XI. Koning van *Vranckrijk*, gehouden voor de gaeuwste Prinçge, seydt *Bodin*, van fijnen tijdt, al-hoe-wel hem gantsch niet en ontbrack aen Heeren van verstant, en achtbaerheyten, fants fijnen Meester *Olivier* voor *Ambassadeur* aen die van *Gent*, om haer Prinçesse *Marie* van *Bourgongien* te bewegen, datfe haer soude willen begeven onder de bescherminge der Kroone van *Vrankrijk*, en hem om met eenen meester van de Stad te maken. En als sommige hier over verwondert waren, seyde de Koning; Alsoo hy dickwils fijn eygen leven in handen van Meester *Olivier* vertrouwt hadde, dat hy met meerder sekerheyten de faken van het Rijk hem

hem mochte toebetrouwen. Maer Meeſter Olivier, die door de Heel-konſte tot deſe eere gerocht was, hem in plaetſe van danckbaerheydt, ſijn handt-werck ſchamende, gaf hem uyt voor de Graef van Melun, een Stedeken by Parijs, daer hy Hop-man was, en werde derhalven van de Gentenaers, die hem wel kenden, als op een Dorp daer ontrent geboren zijnde, beſpot en beſchimpt, ſoo dat het weynigh ſcheelde of ſy ſouden hem in de Rivier geworpen hebben. Hy en verſcheen even-wel niet eerder by den Koningh, voor dat hy de Stadt Doornick aen ſijn zijde gebracht hadde: het welck anders niet als door lange tijd, groote onkoſten en macht van volck te doen en was: ſoo dat de Koningh, in het gene hy van deſen Meeſter Olivier, als hy te voren tegen *Philip de Commines* geſeyt hadde, verwachtte, niet bedrogen is geweest. *Lodemijck Mediarota*, van de Stadt Padua, was, volgens het ſchrijven van *Fulgofus*, een Heel-meeſter, en klam tot den Staet van Veldt-overſtes des Pauſelijcken Legers, Patriarch van (dat nu te Venetien is) *Aquileia*, en Kardinael; welckers daden beſchreven zijn by *Scardon. 2. Hiſt. Patav. 6.* Ick meene oock geleſen te hebben in de Hiſtorie van den Preſident de Thou, van ſeker Heel-meeſter, die den Salf-pot in een Colonelſchap verſchepte. Het ſoude te lang vallen alle exempelen uyt de Hiſtorien by een te rapen, van Heel-meeſters, dewelcke hare Konſt tot rijkdom en ſtaet verheven heeft. Selver hier te Lande zijns in ſommige plaetſen op het kuſſen gebracht: gelijk wy oock onlangs in onſe naeſte Stadt van Rotterdam, een Schepen geſien hebben, en 't gene noch meerder is, gekoſen in dien tijd, datter met het uytmonſteren van ſommige, op de bequaemheyd ſonderlinge behoorden gelet te werden. En al is 't, dat hier in de oudſte Stadt van Hollandt, de Magiſtraet dus lange haer ſonder Heel-meeſters beholpen heeft: ſoo bevinde ick evenwel, datter al over hondert jaren eenen Meeſter Dirk, onder de goede luyden van den Achte was, het welck den naeften trap is tot de Magiſtraet.

Dewijle dan de Chirurgie een Konſt is, die alle menſchen van kintsbeen een noodigen dienſt doet; dewijle oock geen loſſe, maer een vaſte en ſekere wetenſchap is, en die ſelve in ons Lichaem haer werck uytvoert: ſoo en behoortſe niet kleyn geacht, veel minder veracht; maer onder de eerlijkſte, en noodigſte altijd gerekent te werden. Niemand en weet water aen een goet Heel-meeſter gelegen is, als die onder de handen van een brodder mishandelt is geweest. Gelijk wy dan een waegh-hals, die in ſijn plaefterdoos taſtende, om een geluckigen greep wenſcht, met recht verachten, ja de Rechten ſulck een oock ſtrafbaer oordeelen: ſoo behoort men in tegendeel een vroom, geleert, neerſtigh, en ervaren Heel-meeſter in weerde te houden. *Criobulus*, ſchrijft *Plinius 7. 37.* bequam een groote naem, om dat hy den Koningh Philips van Macedonien een Pijl uyt ſijn oogh trock,

en de Wonde ſonder eenigh leelijck lidt-teecken toeheelde. Diergelijcke Meeſters weten een geborſten Hoofst, een geplette en geſcheurde pan op ſijn tijd en plaetſe te boren, en te geneſen. Soodanige maken de blinde ſiende, in 't afnemen van de ſchellen, in 't neder-drucken met de Naelde, het gene van binnen het Oogh voor het geſichte geſchoten was. Soodanige verloffen de menſchen van den jammerlijcken Steen, en ſomtijts met eenen van het pijnlijck leven. Soodanige nemen de Mans het ſchrickelijcke Scheurſel af, en met eenen wat van de weelde: het welck maer twee-mael gedaen kan werden in de gene, die niet van Bergamo geſproten en zijn. Soodanige weten de jonge Dochters, die na de Joodsche Wet niet voltrocken en zijn, als oock de beſloten ſuſters van Sint Agniet, (welckers Klooster hier tot een Wees-huys gemaect is) die van de Pater niet wel geabſolveert en konden werden, met hare konſtige handt, en bequame gereetſchap te helpen; alſoo met eenen belettende dat ſommige Bruydts, den tweeden dagh van de Bruyloft haer Moeder niet wederom t' Huys geſonden werden. Hier van en zijn niet alleen vele exempelen in de ſchriften van de Medicijns en Chirurgijns, maer oock onder anderen in diverſche Leſſen, die de Raets-Heer Louys Guyon, Heere van Nauche, in de Françoysche Tale beſchreven heeft: alwaer hy mede gewaght maect van eenen ſekeren Meeſter Pier, die met het paſſen of ſijn hant-werck wel gedaen was, de Maegdom wat te na quam, en een groote ſwellinge veroorſaecte, die na negen maenden door-brack. Het welke niet te verwonderen is, aengeſien deſelfde de ſchorfte ſlacht, en ſeer haect geraeckt is.

*Hy gaet gelijk de wint: hy kan oock licht omvallen,
En ſluypen door de handt.*

Soo dat oock de gene, die, wat de Maegdom is, al te ſorghvuldigh onderſoeken, den ſelfden al onderſoekkende verliesen, gelijk den Oudt-vader *Augustinus* van de Vroevrouwen ſeyt, in het eerſte Boeck van de *Stads Godts*, op het 28. Capittel. In Italyen werde de Maegdom van een jongh Meysken, aen verſcheyden ten dierſten verkocht: al watter van Sint Anne tuſſchen valt, wert op de proef wederom goet gemaect, dan alſer wat van Sint Job komt, dan heeft de Koopmanſchap meeft uyt. Maer onſe Heel-meeſters en ſtaen hier niet verlegen, al is het oock datſe haer niet en onderwerpen de Wet, die by *Ulpianus* op de verhaelde plaetſe aengetreyckent is: *Medio, qui virilia exciderit, capitale erit.* Want ſy ſetten liever een Been, Arm, ofte een ander Lidt af, als dat het geheele Lichaem anders ſoude komen te bederven. Ja ſy weten oock een Lidt, dat alreede af is, wederom te maken. Gelijk den Italiaenſchen *Tagliacozzo*, een Neus, die af was, uyt het vleech van den Arm wiſt te ſnijden, en aen het aengeſicht vaſt te hechten: waer van hy een geheel

geheel heeft. Wond de Ke met een mackeben.

MA gebreke neer hy Sulcks der, of ſtelte. I alleen g gelijck hulper overtre ſelfde n ſy te ſla gaet oor ren van den, en bringer niet en Wonde van mal de Deel nimmer ſy alleog ven. So fame ha En al 't is, eyge beteyck als een M voert, g gebreke ſoo heeft eenigh v ſtande i en dierg Een o te ſegge Gods v Gods v te, en ni

geheel Boeck met verscheide beeltenissen nagelaten heeft. Toe besluyt: De Heel-meesters genesen alle Wonden, breucken, en gebreken, daer de palen van de Konste toe-strecken, en maken dat de menschen met een gefonde Huyt gaen slapen: het welck het gemackelijckste is, dat wy hier in de werelt konnen hebben.

Maer alsoo het niet altijd in de macht en is van den Heel-meester alle Wonden te heelen, noch alle gebreken te genesen, soo voldoet hy sijn Ampt, wanneer hy alles by-brengt, het gene de Konste vereyscht. Sulcks doet de gene, die ras, sonder yet te wagen, sonder, of met de minste pijn Heel-middelen in 't werck stelt. Dit werck en wert van den Heel-meester niet alleen gedaen, als zijnde een Dienaer van de Nature, gelijk hy veeltijds is: maer oock somtijds als een hulper, somtijds als eygen werck-baes. De konste overtreft in vele dingen de nature, als de welke deselvede niet alleen, als sy wel werckt, en volght, en als sy te slap haer werck uytvoert, te hulpe komt: maer gaet oock deselvige te boven, te weten, in het verbeteren van het gene sy qualijk doet, gelijk Hafe-monden, en andere wanichapenheyt, als mede in het volbrengen van het gene, waer toe de nature van selsf niet en soude konnen geraken. Want in de groote Wonden en soude de nature de kanten, die soo verre van malkander geweken zijn, by-eeen konnen brengen; de Deelen, die uytter Lidt zijn, en soude de nature nimmermeer in konnen setten, noch de Wennen, die sy allengskens heeft laten uyt-wassen, konnen verdrijven. Soo dat hier in de nature nootfelijk de heylsamen hant moet geboden werden by de Heel-konste. En al 't is, dat de Chirurgie, gelijk hier voor verhaelt is, eygentlijk in de Griekische Tale, een hant-werck beteykent, en dat een Chirurgijn niet anders en is, als een Medicijn, die de Heel-konste met handen uytvoert, gelijk als hy de Leden in-set, ofte af-set, de gebreken verbint, Ader-laet, Kopt, Snijt, Brandt: soo heeft hy daerbenevens, oock noodigh, behalven eenigh werck-tuygh, besondere Heel-middelen, bestaende in Kruyden, Olyen, Plaesters, Pappen, Salven, en diergelijcke.

Een out Grieks Genees-meester *Hirophilus*, plagh te seggen, dat de Genees-middelen, ofte de Handt Gods waren, ofte niet met allen. Te weten, de Hant Gods voor een, diefe wel, en na de Konste gebruyckte, en niet met allen, voor een, die geen kennisse en

hadde, om deselve wel in het werck te stellen. Derhalven om de middelen tot de gefontheidt, als de Handt Gods te gebruycken: soo is van nooden dat een Heel-meester, benevens de kennisse van het gebreck, oock volkomen wetenschap heeft, van de kracht der middelen, waer mede hy 't selve pooght te genesen, als mede op wat wijse, en tijd deselve dienen gebruyckt.

Tot de kennisse van 't gebreck leyt ons de ontleding, en kennisse van 't gefonde. Recht is de mate van krom. Want niemant en kan weten, ofte yet door gebreck te krom geworden is, of hy moet eerst weten, hoe het natuerlick recht gestaen heeft. En gelijk niemant de Historyen wel en kan verstaen, in dewelcke van eenige Tochten, Belegeringe, Velt-slagen, of diergelijcke geschiedenissen geschreven werdt, sonder de plaetsen, daer sulcx geschiet is, wel te kennen, (ten minsten altijt uyt de Kaerten) en op haer gelegentheyd wel gelet te hebben, soo en kan mede geen Heel-meester eenig gebreck in 't menschelijcke Lichaem genesen, die geen goede kennisse en heeft van alle deselvs Deelen, en Leden. Derhalven sullen wy, volgens ons beraemde ordre in de Genees-konste, oock alhier voor het bericht der gebreken, altijt stellen een ontleding der Deelen, latende voor beyde gaen, de beschrijvinge der Heel-middelen. Want gelijk yemant, die een bouw-valligh Huys wil over-ende houden, ofte eenige gebreken daer in versien, nootfelijk voor-eerst moet hout, kalck, en steen gereedt hebben: so is oock voor al noodigh, dat een Heel-meester, die de gebreken van het bouw-valligh gebouw des Menschelijcken Lichaems wel sal genesen, voor-eerst versien zy van Heel-middelen, en hem volkomentlijk versta op de krachten, waer door deselvige geholpen werden; en op wat wijse de geswellen verdwijnen ofte rijpen; de Wonden heelen, de Sweringen suyveren; de gebroke beenderen te samen-gevoeght, en de ontedene in-geset werden. Wt dese verscheidenheyt kan genoeghsaemblijcken, dat sodanige Heel-middelen van verscheiden aert moeten wesen. En soo vallen sommige heet, kout, vochtigh, droogh, verdunnende, verdickende, openende, t'samen-treckende, stoppende, pappende, na-treckende, versachtende, pijn-stillende, en verdoovende. Andere doen verdwijnen, rijpen, ofte etter maken; vleysch; en vel groeyen. Eenige doen bladerkens in de Huyt op-geven, en in deselvige een openinge maken. Van deselvede sullen wy nu vervolgen in het bysonder handelen.

THOMAS GARZONI,

In zijn gemeene plaatsen, aen de sevende Reden-Cavelingh.

DE Heel-konst door sijn outheyt doorluchtig (gelijk Cornelius Celsus, in de Voorreden van sijn levenste boeck getuygh) heeft sijn oorspronck van Apis Koningh van Egypten, nae het gevoelen van eenige; of (gelijk Clemens Alexandrinus wil) van een die noch veel ouder is Mizraï genoemt, die den Soon van Cham, en Neef van Noach sou geweest hebben. Maer de eerste die van de Wontheelingh gescreven heeft, seght men Esculapius Griecs wijsheys-begeerte of Filosooph geweest te zijn, een Man van groote geleertheit in die tijt dewelcke daer na van Pithagoras, Empedocles, Parmenides, Democritus, Chiron, Peon en andere oneyndelijke gevolgt is, van de welcke, natuerlijcks de geheugenisse, ick swijge de sctiften, onder ons gebleven zijn. Plinius verhaelt, dat de eerste die de selve Konst binnen Rommen geoeffent heeft, eenen Arctagamus uyt Morea geweest is, en seght, dat door de groote wrechtheyt, dewelcke hy gebuyckte, in het affecten, smijden, van armen en beenen, en het uytinijden van vleesch, waer in hy lichte sonder barmhertigheyt, ja sonder de alderminste bewegingh van Mede gevoelen te zijn, behalven dat men hem den naem van Beul gaf, dat hy in sulck een naet by een yeder quam, dat sy hem met gemeene toeflemmingh gesceenicht, en sijn Lichaem de geheele Stadt door gesleyt hebben. Waer door oock de selve Konst in sulck een vervloekingh quam, dat men se openlijck verbannen heeft; blijvende de Romeynen oneyndelijke Jaeren, sonder eenige Wontheelders binnen hun mueten te willen lijden. Het woort Chirurgia, komt van *χειρ*, her welke in het Griecs hant beteekent, en *ουργία* het welke operatie of weckingh beteekent, zijnde alsoo een hant-werkinge, nademaal de Heelkonst niet anders, als een Medicinale of heilkonstige werckingh, dewelcke door de hant in het vleesch, de senuwen, of beenderen van den Kranken of gebreeligen geschiet, zijnde dese van de Genees-meesters het derde wercktuigh van de Genees-konst. Zijnde de eerste de Dieta of leef regel, de tweede de drank-mengingh, en de Heel-konst de derde, gelijk oock Galenus voor goet kent, in sijn aenkeening over de beestering der sekerhe seecten, als oock Damascenus in sijn Aphorismen of Korte regels.

De gedaente of specien van de geleyde Heel-konst, zijn tweedehanden; de eene die de werckingh omtrent de sachte en middelbaere Ledematen, de andere die de werckingh omtrent de harde Ledematen onderwijft. De sachte en middelbaere leden zijn vleesch, senuwen en panniculen, huyt of vleesch, en diergelijcke tedere Ledematen: de harde zijn beenderen en kraeck-beenderen of Cartilaginea. In al dese moet den voorsichtigen Heel-meester met een wijse handelingh te werck gaen: dewelcke (gelijk Joannes de Vigo, in sijn Heel-konstige oeffeningh schrijft) onder andere vereychen moet zijn een jongh-jaerigh Man, of ten minsten omtrent de jonge jaeren, op dat hy te vaerdiger en kloecker inde handen zy. Oock van goet onderhoud: in het sprecken, om dat de aengenachtheyt en wijse van aenpraecck, hem den Patient of gebreelike, te aengenermaer maecht, gelijk hy hem niet alleen kan vertrooiten, maer oock een levende hoop geven, van wel haest genesen te zijn, en hem met loete redenen bewegen, sijn handelingh toe te laeten, en sijn kuyden in te nemen, het welke boven al noodigh is, tot behoudenis van het leven, der gener die gequeest of belect is. De getrouwigheyt en redelijckheyt worden boven allen in hem vereycht. Want indien de Heel-meester getrouw en geheim is, behalven dat hy een seer goeden naem daer door by een yeder verlijght, wort hy oock van een yeder te liever gebruyckt, nademaal het leven, 't welke dienbaerder is als alle sclaaten des werelts, niet lichtelijck wort verterouwt, als aen getrouwe, en redelijcke Liederen. Ick wil niet leggen dat de hant vaerdigh zy, &c.

PETRUS MOSSIAS,

In sijn derde boeck van sijn versheyden lessen, aen het XV. Hoofstuck.

P Lurachus in een seer schoon Traetaer, het welke hy gescreven heeft, handelinghe hoe den Mensch voordeel van sijn Vyanden treden magh, vertelt een saeck, dewelcke een secker Man gebeurt is, dienende seer bequamelijck tot dese saeck. Dese Man had een ander tot sijn vyandt, dewelcke Prometheus genoemt wiert, dewelcke hy soodanigh haete, dat hy gedaerighlijck socht om hem te dooden. Hebbende hem op een seckeren dagh gevonden, gaf hy den selven Prometheus verheyde wonden, onder dewelcke een gegeven wiert in een groote Apofteumie of gelwel, het welke desen Prometheus had, van het welke hy noyt had konnen genesen worden: maer was soo geveerdigh groot geworden, dat hy alle dagen meende dat hem deselve de doot sou aenbrengen. Hebbende dan de questuere daer in ontfaeng, en geen andere blijck gevende, als dat hy so terstont den geest sou geven, geviel het in tegendeel dat het gelwel van haer schadelijcke materie en vyeligheyt ontsaet zijnde, t'eenemael genas, en den ellendigen in gelontheyt stelde. Invoegen dat dese, de welcke hem meende de doode aen te brengen, hem het leven en gelontheyt gaf. Van de andere de welke Phalerius genoemt wiert, schrijft Plinius in sijn sevende boeck, de welke een ongenueelijck gebreec had, bloedende geduerigh uyt den mont, ter oorfaeck van een geborsten Ader. Dese wanhoogh geworden, om dat hem geen Artz hulp of genesingh konde by-brengen, begaf sich in een veldt-slagh, die als doen voor-viel, op hoop door de vyanden verslagen, en alsoo van dese quellingh verlost te worden. Het gebeurde dan dat hy een wonde in sijn boist ontfangh, daer veel bloets uyt liep, soodanigh dat het bloeden door den mont op-hield, en zijnde daer na door de Heel-meesters de wonde gehoelt, wiert den geborsten ader met een oock genesen, en den secken alsoo van sijn quellingh verlost; soo datse hem noyt weder over quam, vindende alsoo sijn behoudenis in de wanhoop, gelijk de voorgaende in sijn vyant. Men schrijft oock van Quintus Fabius Maximus, dat hy veel jaeren achter een den vierden daeghlicke Koorts gehad had, en dat hy op een dagh, als hy de Allobroeg. (nu de Savoyeiden) slaen leverde, juyt soo als hy de Koorts op den hals had, de selve door de ontfeltenis in het strijden verloor, soo datse noyt weder quam, hoewel men dit de namerlijcke reden sou mogen toefchrijven, als niet by sulck geval, als de voorgaende, toegelomen. Iets diergelijcke sou ick als een ooghenmyge konnen bevestigen, dat ick veel dagen een Man gekent hebbe, de welke van een wonde die hy in een Muscul ontfangen had, een tijt been gehouden had, daer hy merckelijck mandt na ginck, blijvende alsoo eenige jaeren sonder hulp te krijgen, of te verwaecten. Het gebeurde daerna in een ander gevecht, dat hy op de selve plaats gewondt wiert, daer de eerste wonde was geweest: waer over het gebeurde dat in het genesen van de selve wonde, de senuwen, die voorheen afgesneden of opgekrompen waren geweest, nu door dese nieuwe genesingh uytgerect, en in sulcker voegen herstell warden, dat hy, zijnde van sijn tweede wonde genesen, het been geheel recht kreegh, invoegen by niet of weynigh meer hindre.

AURELIUS CORNELIUS CELSUS,

In de Voorreden van sijn Genees-Boeck.

Gelijckelwijs als de Lantbouwing voedsel aen gesonde, alsoo belooft de Genees-konst gelontheyt aen siecke lichamen. Dese wort wel over al gebanteert; want oock de allerplompste volcieren hebben kennisse van kuyden en andere getrede hulp-middelen tot wonden en seecten. Maer nochtans is sy by de Grieken wat meer geoeffent geweest als by andere natien: en by dese oock niet van haren eerste oorspronck af, maer eenige eeuwen voor ons, sengelien dat Esculapius voor den eersten vinder daer van geëert wordt. De welke, om dat hy dese wetenschap noch rouw en gemeen zijnde, wat netter heeft gepolijst, onder het getal der Goden is gestelt. Wiens twee sonen *PONA* en *MACHAON* naderhand in den Troyaenschen oorlogh den Veldt-overlden *AGAMEMNON* volgende, hebben hare met-gesellen geen kleyne hulpe toegebracht. Van de welke nochtans *HOMERUS* nergens verhuelt, datse in de Pest, ofte in eenige andere soorten van seecten roedt paven; maer datse alleen de wonden met het yler oft wercktuigh en Meester-kuyden gewoon waren te heelen. Waer uyt blijkt, dat dit deel der Genees-konst alleen van haer gebanteert, en oock het alre-ouste is.

H E T